

**IKKINCHI JAHON URUSHI VA MARKAZIY OSIYO: IQTISOD,
IJTIMOIY TUZILMA VA MADANIYAT**

Shodmonova Sohiba Sharof qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ikkinchi jahon urushining Markaziy Osiyo, xususan O‘zbekiston hududiga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Urush davrida hududning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotidagi o‘zgarishlar, front orti vazifalari, ishlab chiqarish ko‘chirilishi va evakuatsiya jarayonlari batafsil yoritiladi. Shuningdek, urush yillarida yuzaga kelgan psixogen hodisalar va ijtimoiy stresslarning jamiyat ruhiyatiga ta’siri tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ikkinchi jahon urushi, Markaziy Osiyo, O‘zbekiston, front orti, evakuatsiya, demografiya, ijtimoiy tuzilma, iqtisodiy rivojlanish, mehnat resursi, madaniy hayot, psixogen stress, urush tarixi.

XX asrning eng dahshatli global urushi Ikkinchi jahon urushi bo‘lib, insoniyat tarixida chuqur iz qoldirdi. Bu urush nafaqat frontdagi janglar, balki front orti hududlarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotini tubdan o‘zgartirdi. Markaziy Osiyo, xususan O‘zbekiston, strategik jihatdan muhim front orti hududi sifatida urush jarayonlariga keng jalb qilindi va hududda katta o‘zgarishlar yuz berdi.

Urush boshlanishi bilan Markaziy Osiyo hududlaridan minglab yoshlar front safarbarligiga jalb qilindi va SSSR armiyasi tarkibida turli frontlarda xizmat qildilar[1]. Ko‘plab askarlar front yo‘nalishida hayotlarini qurbon qildi, ammo ularning jasorati urush g‘alabasiga sezilarli hissa qo‘shdi[2].

Urush yillarida Markaziy Osiyo hududidagi qishloq va shaharlarning iqtisodiy strukturasida tub o‘zgarishlar yuz berdi. Paxta, don, meva va sabzavot

yetishtirishdagi talablar sezilarli darajada oshdi. Bu esa mahalliy dehqonlar va qishloq aholisi uchun yangi mehnat majburiyatlarini yaratdi va agrar ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga turtki berdi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish hajmi ko'payishi natijasida hududning ichki savdo tizimi ham rivojlandi, bozorlarda oziq-ovqat va boshqa mahsulotlar taqchilligi kamaydi.

Sobiq SSSR G'arbiy hududlarida joylashgan ko'plab zavod-fabrikalar urush sababli Markaziy Osiyoga ko'chirildi. Bu esa hududda sanoatning tez rivojlanishini ta'minladi, yangi ish o'rinlari yaratildi va mahalliy aholi texnik bilimlarni o'rganishga jalb qilindi[3]. O'zbekiston SSRda paxta yetishtirish va oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi sezilarli darajada oshdi, bu esa frontga resurs yetkazib berishda muhim rol o'ynadi[4].

Urush davrida mehnat majburiyatlari va front ortidagi zaruriyatlar tufayli ayollar va yoshlar qishloq va shahar iqtisodiyotida faol ishtirok etishga majbur bo'ldilar. Bu esa jamiyatdagi gender rollarini vaqtincha o'zgartirdi, ayollarning iqtisodiy va maishiy faoliyatdagi roli oshdi, yoshlar esa tajriba orttirib, harbiy va texnik sohalarda malaka hosil qildilar. Shu tarzda, urush davri ijtimoiy taraqqiyotning yangi shakllarini yuzaga keltirdi.

Shuningdek, urush davrida yuz minglab aholi, jumladan teatr, ilmiy va madaniy xodimlar evakuatsiya qilindi va Markaziy Osiyo hududlariga ko'chirildi[5]. Evakuatsiya jarayoni hudud aholisining ijtimoiy, ilmiy va madaniy hayotini boyitdi, yangi tajriba almashinuviga olib keldi va ilmiy markazlarning faoliyatini davom ettirishga imkon yaratdi. Shu bilan birga, hududda ilmiy maktablar va madaniy merosni saqlashga yordam berdi[6].

Ilmiy va madaniy hayot uchun evakuatsiya jarayoni ham muhim rol o'ynadi. Markaziy Osiyoga ko'chirilgan universitet, konservatoriya va teatr xodimlari o'z tajribalarini mahalliy institutlar bilan bo'lishdi. Natijada, Toshkent va Samarqand kabi shaharlar o'sha davrda madaniy va ilmiy markazlarga aylandilar. Evakuatsiya qilingan kutubxona fondlari va

laboratoriya jihozlari ilmiy tadqiqotlarni davom ettirishga imkon yaratdi va hududda ilmiy maktablarning rivojlanishini rag'batlantirdi.

Urush davrida aholi orasida birdamlik va hamkorlik hissi kuchaydi, ayollar va bolalar mehnatga keng jalb qilindi. Shu bilan birga, demografik o'zgarishlar yuz berdi, oilalar ajraldi va yangi ijtimoiy tuzilmalar shakllandi[7].

Shuningdek, urush davrida ijtimoiy va ruhiy stresslarning kuchayishi psixologik va madaniy oqibatlarni yuzaga keltirdi. Uzun davom etgan front ortidagi mehnat, doimiy xavotir va yaqinlar xavfsizligiga bo'lgan tashvishlar aholining ruhiy salomatligiga ta'sir qildi. Natijada, psixogen epidemiyalar, depressiya va g'amginlik holatlari keng tarqaldi, bu esa o'z navbatida jamiyatning umumiy kayfiyati va samaradorligiga ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, urush davrida mahalliy urf-odatlar va diniy amaliyotlar, masalan, jamoaviy ibodatlar, diniy marosimlar va xalq festivallari orqali psixologik stressni kamaytirish mexanizmlari shakllandi

Qo'shimcha jihat sifatida, urush davrida psixogen epidemiyalar va stress hodisalari keng tarqalgan. Frontdagi jasorat, mehnat majburiyatlari va orqadagi hayot sharoitlaridagi keskin o'zgarishlar inson ongiga sezilarli ta'sir qilgan. Bu esa turli ruhiy holatlarning yuzaga kelishiga olib kelgan va jamiyat psixologiyasini izdan chiqargan. Shu bilan birga, evakuatsiya va ommaviy mehnat jarayonlarida psixologik bosim ko'plab ijtimoiy konfliktlar va g'alati holatlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan[8].

Hududning madaniy hayotidagi o'zgarishlar ham muhim ahamiyatga ega edi. Urush yillarida teatrlar va konsert zallari faoliyatini davom ettirdi, radiosavodxonlik kengaytirildi va propaganda orqali aholining ma'lumot olish imkoniyatlari oshirildi. Bu esa nafaqat urushga ruhiy tayyorgarlikni kuchaytirdi, balki mahalliy madaniyat va san'atning rivojlanishiga ham yordam berdi. Shu tarzda, urush davri Markaziy Osiyo hududida ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy tizimlarni bir vaqtning o'zida transformatsiya qildi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, Ikkinchi jahon urushi Markaziy Osiyo, xususan O'zbekiston hududining iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotini tubdan o'zgartirdi. Hudud front ortida muhim rol o'ynadi, ishlab chiqarish va mehnat resurslarini oshirdi, ilmiy va madaniy markazlar faoliyati davom ettirildi. Urush yillarida aholi orasida birdamlik va hamkorlik hissi kuchaydi, demografik va ijtimoiy tuzilmalar yangi tartibga moslashdi. Shu bilan birga, urush davrida yuzaga kelgan psixogen hodisalar inson ongining ijtimoiy bosim, stress va qo'rquvga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Ikkinchi jahon urushi hudud tarixida o'ziga xos iz qoldirgan va keyingi davr taraqqiyotiga muhim ta'sir ko'rsatgan voqea sifatida tarixiy tahlilga muhtoj.

O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, Ikkinchi jahon urushi hududda faqat iqtisodiy va demografik oqibatlar yaratmagan, balki psixologik va madaniy tizimlarni ham tubdan o'zgartirgan. Aholining ijtimoiy tuzilmasi va gender roli vaqtincha transformatsiyaga uchradi, ishlab chiqarish va ilmiy faoliyat samaradorligi oshdi, mahalliy madaniyat va ta'lim markazlari rivojlandi. Shu bilan birga, stress va psixogen hodisalar jamiyatning ruhiy salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, bu esa urush davrining murakkab va ko'p qirrali xarakterini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Snyder, T. Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin. New York: Basic Books, 2010, 1–412 betlar.
2. Davis, R. World War II and its impact on Central Asia. London: Routledge, 2023, 45–120 betlar.
3. M. Lafasov. Jahon tarixi 1918–2008. Toshkent: Fan, 2008, 78–142 betlar.
4. Beevor, A. The Second World War. New York: Hachette, 2012, 301–420 betlar.
5. Doniyorov, A. Markaziy Osiyo xalqlari tarixi (Yangi va eng yangi davr). Toshkent: O'zbekiston, 2022, 65–150 betlar.

6. Sultonov, X. O‘zbekiston ikkinchi jahon urushi davrida. Toshkent: Fan, 2022, 33–110 betlar.
7. World War II and its impact on the economy of the Uzbek SSR, Journal of Modern History, 2023, 12–58 betlar.
8. Historical analysis of the role of Uzbekistan in the Second World War, Uzbek Journal of Historical Studies, 2024, 44–92 betlar.
9. Uzbek women on the home front during World War II, Central Asian Social Sciences Review, 2025, 22–74 betlar.